

Český lokální a regionální tisk mezi lety 1989 a 2009

Lenka Waschková Císařová

Český lokální a regionální tisk mezi lety 1989 a 2009

Lenka Waschková Císařová

„Edice: Media“

Plný text publikace v interaktivním formátu pdf a ve formátu pro čtečky je k dispozici na stránkách <http://www.munimedia.cz/book/>.

Odborně posoudil:

prof. PhDr. Andrej Tušer, CSc.

© 2013 Lenka Waschková Císařová

© 2013 Masarykova univerzita

Publikace podléhá licenci Creative Commons:

CC-BY-NC-ND 3.0 (Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko)

ISBN 978-80-210-6478-2 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-6479-9 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-6529-1 (online : ePub)

**Děkuji všem, kteří mi pomohli tento text dokončit,
především mojí rodině.**

Školiteli, oponentům a kolegům děkuji za významné připomínky
k textu disertace, ze kterého kniha vychází.

OBSAH

I. ÚVOD	9
II. LOKÁLNÍ A REGIONÁLNÍ TISK	13
1. Vymezení lokálního a regionálního tisku	16
2. Současný lokální a regionální tisk	25
III. STRUKTURÁLNÍ TRANSFORMACE MÉDIÍ	31
1. Strukturální transformace médií jako součást strukturální transformace společnosti	32
1.1. Faktory strukturální transformace medií	38
1.2. Činitele strukturální transformace médií	40
1.2.1. Makro-činitele strukturální transformace médií	45
1.2.2. Mikro-činitele strukturální transformace médií	54
1.2.3. Proměna mediálního obsahu jako důsledek působení sledovaných činitelů strukturální transformace médií	62
IV. ČESKÝ LOKÁLNÍ A REGIONÁLNÍ TISK MEZI LETY 1989 A 2009	69
1. Strukturální transformace českého lokálního a regionálního tisku mezi lety 1989 a 2009	75
1.1. Český lokální a regionální tisk před rokem 1989	79
1.2. Počátek strukturální transformace českého lokálního a regionálního tisku	84
1.3. Makro-činitele strukturální transformace českého lokálního a regionálního tisku mezi lety 1989 a 2009	87
1.3.1. (De)regulace	87
1.3.2. Privatizace	105
1.3.3. Koncentrace vlastnictví	118
1.4. Struktura subsystému českého lokálního a regionálního tisku v roce 2009	139
1.4.1. Analýza struktury subsystému českého lokálního a regionálního tisku v roce 2009	143

2. Mikro-činitele strukturální transformace	
ovlivňující vývoj dominantní mediální organizace:	
Případová studie vydavatelství Vltava-Labe-Press mezi lety 1989 a 2009	159
2.1. Historický kontext vývoje vydavatelství Vltava-Labe-Press	160
2.2. Mikro-činitele strukturální transformace	
ovlivňující vývoj vydavatelství Vltava-Labe-Press mezi lety 1989 a 2009	181
2.2.1. <i>Racionalizace</i>	182
2.2.2. <i>Centralizace</i>	212
2.2.3. <i>(De)lokalizace</i>	230
2.3. Proměna mediálního obsahu deníků	
vydavatelství Vltava-Labe-Press jako důsledek	
působení sledovaných činitelů strukturální transformace médií	235
 V. ZÁVĚR	 293
 <i>Rejstřík</i>	 296
<i>Literatura</i>	302
<i>Anotace</i>	337
<i>Summary</i>	339

I. ÚVOD

Dát hlas těm, kteří nejsou slyšet, je nejen fráze vyjadřující jednu z klíčových funkcí lokálního a regionálního tisku ve společnosti (viz Fenton a spol. 2010), ale současně charakteristika přístupu k tématu v této knize. Těmi přehlíženými jsou desítky titulů českého lokálního a regionálního tisku, které jako by vždy reprezentovaly „druhou ligu“ žurnalistiky. Tak se k lokálním a regionálním novinářům občas v praxi staví jejich kolegové z celostátních médií; stejně je opomíjejí také akademici při kritické reflexi médií. Současně však tyto dvě skupiny od lokálních a regionálních novin očekávají „něco navíc“ – celostátní novináři ochotu dát hlas přehlíženým na nejnižší úrovni lokální komunity; akademici je chápou jako hlavní integrační sílu lokálních komunit (viz Park 1975; Merton 1950; Janowitz 1952).

Český lokální a regionální tisk má potenciál využívat svou emancipační funkci k tomu, aby byli slyšet i ti, kteří dosud neměli hlas. Otázkou však je, kdo emancipuje emancipátora? Cílem této knihy je tedy analyticky zmapovat vývoj a základní charakteristiky českého lokálního a regionálního tisku mezi lety 1989 a 2009 a položit tak základ emancipace tohoto typu médií v českém kontextu.

Druhým klíčovým rysem přístupu k tématu je charakteristika dvaceti let proměn české společnosti, a konkrétněji českých médií. Po listopadu 1989 se měnily původní či nastavovaly nové standardy fungování mediálního systému i mediálních organizací. Tento vývoj, strukturální transformace médií, se v průběhu oněch dvaceti let s různou intenzitou dotýkal všech aspektů mediálních proměn. I když šlo o proces započatý už v roce 1989, je podoba strukturální transformace českých médií dosud zmapována pouze okrajově.

Vývoj českého lokálního a regionálního tisku jsme nahlíželi prostřednictvím vybraných aspektů strukturální transformace mezi lety 1989 a 2009 – vymezili jsme charakteristiky procesu transformace, stanovili činitele, jež se na tomto procesu podílejí, a analyticky jsme zpracovali vliv těchto činitelů na vývoj českého lokálního a regionálního tisku. A to nejen na úrovni mediálního subsystému, když jsme se zaměřili na proměnu struktury, počtu a charakteru titulů českého lokálního a regionálního tisku, ale také v rámci případové studie transformace dominantní mediální organizace, jejíž součástí byla navíc analýza vývoje mediálního obsahu.

Vycházeli jsme přitom z předpokladu, že v rámci strukturální transformace lokálního a regionálního tisku docházelo k postupnému oslabování lokálních charakteristik těchto médií.

Analýzu strukturální transformace českého lokálního a regionálního tisku mezi lety 1989 a 2009 jsme provedli prostřednictvím čtyř výzkumných metod: k analýze

projevů transformačních činitelů jsme použili kvalitativní metody – analýzu dokumentů a hloubkové polostrukturované rozhovory. Pro charakteristiku současného stavu mediální krajiny lokálního a regionálního tisku v České republice jsme sbírali data pomocí dotazníku. Proměny mediálního obsahu, jako důsledek působení činitelů strukturální transformace, jsme analyzovali v rámci kvantitativní obsahové analýzy.

Publikace vznikla aktualizací a rozpracováním tématu disertační práce s názvem *Vybrané aspekty strukturální transformace českého lokálního a regionálního tisku po roce 1989* obhájené na jaře 2010 na katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Text je prvním vhladem do popisované problematiky, je tak svého druhu „výlovem“ klíčových aspektů vývoje českého lokálního a regionálního tisku a prvním krokem nabízejícím základní přehled teoretických a empirických přístupů k této problematice a originální analytický rámec pro empirický výzkum, na který lze navázat dalšími, nyní již konkrétněji vymezenými tématy.

II. KAPITOLA

LOKÁLNÍ A REGIONÁLNÍ TISK

II. LOKÁLNÍ A REGIONÁLNÍ TISK

Má specifický soubor shodných charakteristických znaků, čelí společným problémům a podléhá stejným trendům. To je *lokální a regionální tisk*. Patří mezi média s dlouhou tradicí (viz Hájek 1979; Tušer 1995; Tušer – Šeřčák 1986; Holina a spol. 1988; Brečka a spol. 1998) a s nejsilnější vazbou se čtenáři (viz Ruß-Mohl – Bakičová 2005; Pácl 1997; Tušer 1995). Je relevantní součástí *mediálního systému*¹ konkrétního národního státu.

I přesto, že z hlediska fungování mediálního systému je *subsystém* lokálního a regionálního tisku jeho nezastupitelnou součástí (viz Killiby 1994: 277; viz také Finnegan – Viswanath 1988: 456–457; Demers 1996: 306), pohled akademiků jako by se tomuto typu médií (na rozdíl od nadnárodních nebo celostátních médií) vyhýbal (viz Aldridge 2007: 137, 161).

Na nedostatek akademického zájmu o lokální tisk upozornil už v polovině 70. let David Murphy (1976: 12). Konstatoval, že lokální týdeníky jsou jen výjimečně předmětem výzkumu a při zmínce o provinciálním názvu lokálních novin lze zahlédnout na tvářích akademiků pobavený a opovržlivý úsměv, přestože jsou profesionály považovány za důležitou součást mediálního systému.

Nedostatek zájmu o lokální a regionální tisk způsobuje také nedostatek informací o tomto mediálním subsystému. Jak podotýká Rothenbuhler a spol. (viz také Friedland – McLeod 1999; Tan – Weaver 2009: 455), proměnná „lokálnost“, která je důležitá ve vztahu ke komunitě, se v komunikačních studiích používá jen ojediněle (Rothenbuhler a spol. 1996: 457).

Problematická je z tohoto pohledu především situace v českém kontextu. Tradice soustředěného výzkumu lokálních médií skončila po roce 1989, respektive po roce 1993, kdy v linii výzkumu lokálních médií pokračovali slovenští výzkumníci (např. Brečka – Benkovičová 1998; Brečka a spol. 1998; Ivantýšyn 1995; Tušer 1994; Tušer 1995; Tušer 1997; Tušer 1998; Tušer 2006; Tušer 2007). Čeští akademici se tématu věnují pouze okrajově, v minulosti vznikaly ojedinělé výzkumy zaměřené například

1 Při vymezení *mediálního systému* vycházíme z definice Denise McQuaila (1999: 184), podle nějž tento termín „označuje existující soubor masových médií v dané národní společnosti, navzdory skutečnosti, že mezi jednotlivými prvky nemusí být žádná koherence či propojení“. Kriticky se k vymezení *mediálního systému* staví například Robert McChesney (1999: 15), který zdůrazňuje, že takový systém není výsledkem vůle lidí, ani se „přirozeně nevyskytl“. Mediální systém je podle jeho názoru takový, jaký je kvůli silným zájmům, které ho vytvořily. Občané nebyli zapojeni do klíčových politických rozhodnutí, která ho utvářela. Konkrétní součástí *mediálního systému* – lokální a regionální tisk (na základě vymezené typologie, viz dále) – nazýváme *mediální subsystém*.

na lokální čtenáře (Pácl 1997); vybrané socio-profesní charakteristiky lokálních novinářů (Volek in Waschková Císařová (ed.) 2007); nebo vlastnictví lokálních médií (Benda 2007; Šmíd 2004a, 2004b; Štětka – Kouřil 2005). Existuje několik závěrečných studentských prací, které se však věnují pouze úzce zaměřeným problémům v rámci tématu (Heřmánková 2007; Pakosta 1995; Tomandl 2006; Vaněk 2009). K tématu vyšlo také několik publicistických textů (Čelovský 2001, 2002; Roupec 2001; Vondráková 2003).

Absence výraznější teoretické i výzkumné pozornosti, která je markantní především v českém kontextu, je ještě paradoxnější v souvislosti s prohlášeními akademiků o důležitosti lokálních a regionálních médií (viz Aldridge 2007; Gulyás 2003; Brečka – Benkovičová – Tušer 1998; Franklin a spol. 2005; Brečka 2002). Autoři opakovaně zdůrazňují (Ruß-Mohl – Bakičová 2005: 179; Pácl 1997; Tušer 1995; Hájek 1979), že lokální a regionální tisk vychází v omezené oblasti, proto se s ním čtenáři silněji identifikují. Regionální mediální rovina je podle *Pavla Pácla* (1997: 8) při bližším pohledu členěná, pestrá a společensky přinejmenším stejně významná jako rovina celostátní, vztah mezi komunikátorem a příjemcem je na ní důvěrnější už díky oboustranně hlubší znalosti záležitostí, „o nichž jde řeč“.

Podobně *Miloslav Hájek* (1979: 58) míní, že důležitá je právě bezprostřednost, lokální blízkost popisovaných jevů ve sděleních, fakt, že lokální periodika „jdou za svými čtenáři“: „S takovými informacemi je spojena vlastní zkušenost a poznání recipientů. A právě tento faktor lokální blízkosti, těsného dotyku tiskoviny s životem a možnost ověření si i nejmenšího detailu o průběhu události, důvěrná znalost zveřejňované problematiky, přispívá k tomu, že místní tisk bývá velice oblíben.“

K podobnému závěru dochází také *Ray Brown* (1978: 6–7), který k vymezení specifika lokálních médií využívá *teorii užítí a uspokojení (uses and gratification theory)*:

„[...] jsou možná lokální média jiná; možná poskytují uspokojení, které je odlišné a pro ně specifické. Určitě bude existovat velký přesah mezi lokálními a národními médii, co se týče uspokojení příjemců, ale současně obsah a organizace budou rozdílné. Rozumný argument může znít, že „lokální aroma“ ulehčuje přijímání, pro určité lidi je tedy lehčí získat uspokojení pocházející z médií lokálních, spíše než z národních zdrojů (a samozřejmě pro jiné osoby je problém najít uspokojení v lokálním médiu s jeho regionálním důrazem a městskou politikou).“

(Brown 1978: 6–7)

Lokální a regionální tisk má ve společnosti dvě významné *funkce – integrační a emancipační*. *Integrační funkci* lokálního tisku v rámci komunity (*community integration function*) (viz Park 1975; Merton 1950; Janowitz 1952) charakterizuje Park:

„čtení (lokálních) novin udržuje a podporuje vazby lidí s komunitou“² (in Finnegan – Viswanath 1988: 456). Janowitz formuluje *hypotézu o integraci komunity (community integration hypothesis)* – čím větší je integrace jedinců do komunity (operacionalizováno jako participace na institucích lokální komunity a identifikace s nimi), tím větší je jejich konzumace lokálního tisku (in Finnegan – Viswanath 1988: 456; viz také Viswanath a spol. 1990: 899; Killiby 1994: 276–277; Jeffres a spol. 1988: 575). Keith R. Stamm dodává, že čtenost lokálního tisku tak můžeme chápat jako příčinu i důsledek vazby ke komunitě (in Killiby 1994: 277; viz také Finnegan – Viswanath 1988: 456–457; Demers 1996: 306). Natalie Fenton a spol. (2010: 12) definuje fungující lokální zpravodajská média jako média, která vytvářejí zázemí lokální angažovanosti a odpovědnosti, posilují identitu komunity a sounáležitost s konkrétní lokalitou.

Integrační potenciál lokálního a regionálního tisku se může projevat jako podpora participativního občanství; lokální novináři mohou také v zájmu komunity jednat jako hlídací psi lokální demokracie (viz Aldridge 2007; Franklin – Murphy (eds.) 1998; Franklin – Murphy 1991; Franklin (ed.) 2006; Franklin 2004; Kaniss 1991; Barnett 2010: 14; Tan – Weaver 2009: 456–457; Kirkpatrick 1995: 98; Hindman 1996: 709–710; Ivantýšyn 1995: 25).

Emancipační funkci lokálního tisku popsali autoři výzkumu pro britský *Media Trust* (Fenton a spol. 2010), kteří se zaměřili na otázku, zda lokální média ve Velké Británii splňují zpravodajská očekávání lokálních komunit. Respondenti zdůrazňovali, že potřebují „mít hlas, číst příběhy ze své lokální komunity a mít reflektovány své lokální životy“, považovali lokální zpravodajství za zpravodajství, které „dává hlas těm, kteří nejsou slyšet“ (Fenton a spol. 2010: 16, 22, 25, 26). K podobným závěrům dospěla také studie *Americké společnosti editorů (American Society of Newspaper Editors)* (in Gaziano – McGrath 1987: 317).

Existují ale také pohledy z opačné perspektivy vycházející z kritiky blízkosti těchto médií a lokálních komunit, jak ji formuluje Barbora Osvaldová (2007: 51): „Daleko více než celostátní nebo nadregionální média znají místní prostředí, mají blízko k občanům a znají místní vztahy. Regionální novináře neobklopují anonymní osoby, ale konkrétní lidé, kteří mají určité životní osudy, konexe, a někdy i moc. Takže pohybovat se v tomto prostředí není vůbec jednoduché.“

Jaké charakteristiky má mediální subsystém lokálního a regionálního tisku? Co je typické pro tato média, na jedné straně opomíjená, na druhé straně s blízkým vztahem ke čtenářům? Jaké jsou nejvýraznější rysy vývoje těchto médií a jaké trendy

2 Autoři nacházejí ve výzkumech různou míru korelace mezi vazbami na komunitu a typem lokálních médií, nevýznamnější je u lokálního tisku (více viz Viswanath a spol. 1990: 900; Demers 1996: 304, 307–308, 311).

působí v rámci tohoto subsystému? To jsou otázky, na které je nutné nalézt odpověď v úvodní kapitole.

1. Vymezení lokálního a regionálního tisku

Vymezení lokálního a regionálního tisku, tedy *typologie médií*,³ není napříč různými školami a přístupy jednotná. Mezi autory (např. Brečka – Benkovičová – Tušer 1998: 13, Tušer 1995: 13) neexistuje ani konsenzus v otázce, zda lze účelně diferencovat lokální a regionální média. V české tradici žurnalistiky tyto dva pojmy často splývají pouze v pojem regionální tisk; někteří lokální a regionální novináři toto rozlišení považují za umělé.⁴

Definice lokální a regionální informace, respektive lokálního a regionálního tisku, souvisí primárně s geografickým rozdělením území národního mediálního systému, závislým převážně na oblasti distribuce konkrétního typu média (Holinová – Holina 1985: 57; Drastich 1992: 18; Tušer 1995: 9; Brečka 2002: 115–116). Pro vymezení základních rysů lokálního a regionálního tisku je tedy nezbytné vycházet z charakteristiky lokality a regionu.

*Lokalitu*⁵ a *region* můžeme chápat jako území, na kterém je distribuován lokální a regionální tisk. Tento ukazatel však nelze chápat pouze jako formální ohraničení území, ale také jako vymezení určitého společenského systému. Lokalitu a region je podle *Kiesliča* (in Tušer 1995: 7) třeba chápat jako opis menší společenské jednotky s kulturně-symbolickým významem, s více nebo méně závazně stanoveným charakteristickým hodnotovým a normativním systémem a funkční závislostí.

O renesanci lokality a regionu v rámci nové geografie hovoří *David Morley a Kevin Robins* (1995: 116). Zaměřují se nejen na územní, ale i na sociologický rozměr lokality a regionu: „V současnosti se zvedla vlna zájmu o lokální ekonomiky a lokální ekonomické strategie. [...] Klíčové pro jejich (lokálních ekonomik – pozn. LWC) úspěch jsou silné lokální instituce a infrastruktura; důvěra založená na kontaktu tváří v tvář; ‚produktivní společenství‘ historicky plynoucí z konkrétního místa;

3 Typologie médií je podle Miloslava Hájka nauka o typech novin a časopisů, která se zbývá určováním základních společných znaků tiskovin i jejich vzájemným rozeznáváním, která je vřazuje do významově širších souvislostí a zkoumá jejich vliv jak na tvorbu médií, tak i na celou informační síť (Hájek 1979: 6–7).

4 Dílčí zjištění od respondentů hloubkových rozhovorů v rámci výzkumu.

5 Lokalita je termín používaný také v diskurzu teorie globalizace. Autoři se rozcházejí v jejím vymezení – lokalita je pro ně částí národního státu, která však nemusí být přesně územně vymezena. Lokalitou označují také celý národní stát jako protiklad globalizujícího se světa. Na tento rozpor v terminologii upozorňuje např. Colin Hines (Hines 2000: 4; také viz O’Riordan (ed.) 2001: 34).

silný smysl lokální hrdosti a sympatie. Stejně tak hraje lokalismus stále důležitější roli v kulturní sféře.“

Provázanost lokálního a regionálního tisku se zvláštnostmi určité oblasti je příspěvkem těchto médií k tvorbě lokální identity (viz Kaldor – Vejvoda 1999: 13; Kaniss 1991: 2). Holina, Ivantýšyn a Drastich (1988: 5) zdůrazňují, že každý titul okresních novin má svoje specifika, která vyplývají ze sociálně-ekonomické charakteristiky okresu, ale i z odlišností tvůrčích představ a přístupů jednotlivých redakcí (také viz Kaniss 1991: 2).

Samuel Brečka (2002: 115–116) popisuje geografickou typologizaci médií jako projev jednoho z významných trendů současného mediálního vývoje – výrazného posunu od masového publika k individuálním a (zájmově) specializovaným skupinám publika, rozlišuje přitom fragmentaci přirozenou a umělou.

„Regionální a lokální média jsou definovaná podle území, na kterém působí, tedy na kterém se distribuují výtisky novin [...]. Velikost tohoto území je různá [...]. Geografická fragmentace může být přirozená nebo umělá. Přirozená je tehdy, pokud respektuje hranice společensko-kulturní komunity. Umělá je fragmentace, která je definovaná podle čistě technických, administrativních nebo komerčních kritérií. Druhá úroveň segmentace publika se táhne při kulturních nebo sektorových liniích. Lokální médium lze v tomto případě definovat jako zájmovou komunitu. Tato komunita se může nacházet v oblasti velmi rozdílných kulturních nebo lingvistických tradic. V jiných případech může lokální médium reprezentovat lingvistické, etnické, společenské nebo jiné menšiny ve větších geografických oblastech. ‚Lokálním‘ je v tomto případě spíš typ komunikace než pokryté území.“

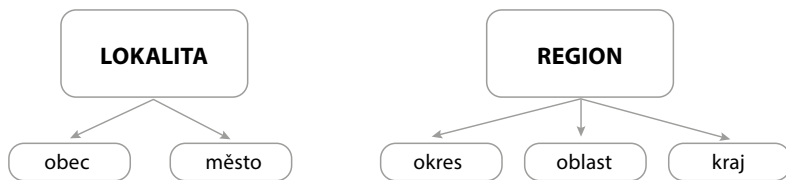
(Brečka 2002: 115–116)

V tomto textu reflektujeme fragmentaci přirozenou i umělou, vycházíme však z administrativního územněsprávního rozdělení (umělá fragmentace), které je ohraničenou oblastí, na které lokální a regionální tisk vychází a je distribuován častěji než v hranicích přirozené fragmentace, například v kulturní nebo zájmové komunitě.⁶

V literatuře je nejpropracovanějším vymezením lokality a regionu model (viz model 1), který vychází z typologie navržené *Andrejem Tušerem* (1995: 8) či *Hansem J. Kleinsteuberem* (Kleinsteuber in Siune – Truetzschler (eds.) 1992: 144), podle níž je lokalitou obec a město, regionem pak okres, oblast nebo kraj.

6 Viz kapitola 1.4. *Struktura subsystému českého lokálního a regionálního tisku v roce 2009.*

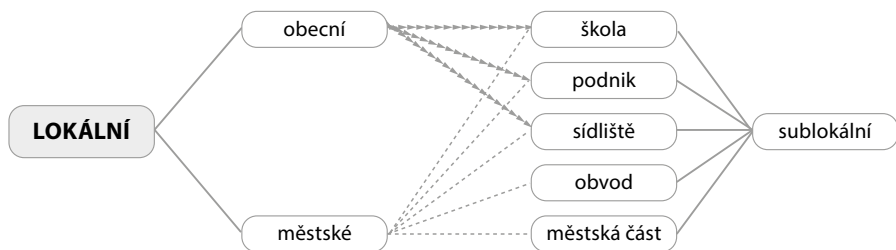
Model 1: Vymezení lokality a regionu podle Tušera

Zdroj: Tušer 1995: 8.

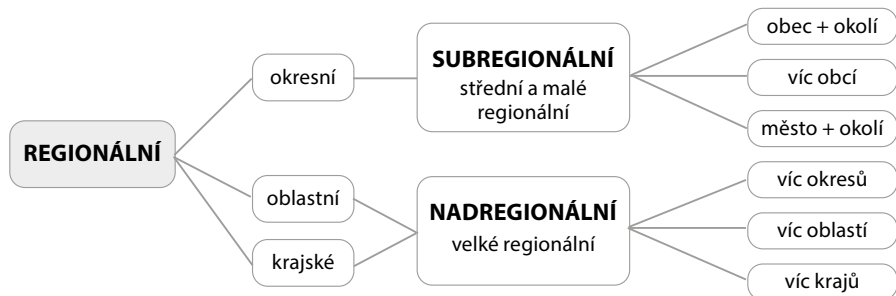
Na základě tohoto modelu pak Tušer (1995: 9) definuje lokální a regionální tisk (modely 2 a 3): „Podle vymezení pojmů lokalita a region můžeme určit typy příslušných subsystémů: v lokalitě (obec, město) vycházejí lokální (obecní, městská) periodika, v regionu (okres, oblast, kraj) vycházejí regionální (okresní, oblastní, krajská) periodika.“

Model 2: Vymezení lokálních periodik podle Tušera

Zdroj: Tušer 1995: 9.

Model 3: Vymezení regionálních periodik podle Tušera

Zdroj: Tušer 1995: 9.